

METODICKÉ LISTY K VYUŽÍVÁNÍ ŠKOLNÍCH ZAHRAD

TÉMATA: STROMY, PŘÍRODA, VODA, PŮDA,
OVZDUŠÍ A KLIMA, ODPADY

*Vzdělávání koordinátorů EVVO
a praxe využití školních zahrad*

Environmentální výchova v zahradě

Metodické listy s aktivitami

Autoři: Jitka Šeflová
Šárka Stříbrská
Klára Želechovská

Úvod: Environmentální výchova je v dnešním světě velice důležitá. V každodenním životě se setkáváme s negativními vlivy na životní prostředí, které v konečném důsledku ovlivňují nejenom kvalitu našeho života, ale i kvalitu životního prostředí kolem, biologickou rozmanitost, ale celkově mají i globální důsledky pro Zemi. Pro další generaci je důležité, aby si plně uvědomovala důsledky svého chování a snažila se žít v souladu s přírodou. Spousta lidí už si tuto situaci uvědomuje dnes, přibývá ekologických zemědělců, probíhá návrat k přírodě, k šetření zdrojů, uvědomělému nakupování apod., bohužel ještě stále velká část populace se chová k životnímu prostředí bezohledně a často si neuvědomuje důsledky své činnosti.

Děti jsou v dnešní době důležitými prostředníky, neboť jsou schopny ovlivnit nejen svoje chování vůči životnímu prostředí, ale často i chování svých nejbližších, rodičů, prarodičů, ale i svých kamarádů. Pokud ve své třídě vzbudíte nadšení pro životní prostředí a jeho ochranu i třeba jen u pár dětí, určitě to má smysl. Neboť i pár dětí svým chováním ovlivní chování dalších a v dospělosti se z nich mohou stát průkopníci a iniciátoři ochrany životního prostředí. Z vlastní zkušenosti můžeme potvrdit, že pokud děti získají kladný vztah k přírodě jako malé, často je téma ochrany životního prostředí zajímavé i v dospělosti a jejich zaměstnání nezřídka s ochranou životního prostředí souvisí.

Prvky environmentální výchovy by se měly prolínat jednotlivými stupni vzdělávacího systému. Měli bychom se snažit v dětech probouzet dobré návyky ve vztahu k životnímu prostředí a správné estetické vnímání. Děti by měly mít nejenom základní znalosti o přírodě, jejich procesech, ale měly by být schopné rozmýšlet a uvažovat o souvislostech ochrany životního prostředí, a také by měly dokázat udržovat pořádek a čistotu a starat se o své okolí.

Součástí metodických listů je i samostatná část her na chodník, kde jsme se opět snažili vymyslet zejména hry související s ochranou životního prostředí. Hry na chodník obsahují šablony, podle kterých si mohou školy překreslit aktivity k sobě na hřiště a další betonové plochy v okolí školy.

Věříme, že se Vám bude s dokumentem dobře pracovat a budeme velice rádi, pokud v něm najdete inspiraci a pomoc při aplikaci environmentálního vzdělávání v praxi. V případě jakýchkoli připomínek se, prosím, obraťte na metodika projektu na e-mail jitka.seflova@gmail.com.

Metodické listy: Základní cíl a struktura

Následující soubor metodických listů vznikl jako jeden z výstupů v rámci projektu „Vzdělávání koordinátorů EVVO a praxe využití školních zahrad“ realizovaného MAS Podřipsko.

Metodické listy považujeme za originální, protože obsahují především aktivity, které lze dělat s dětmi venku na zahradě nebo někde v přírodě, a zároveň obsahuje aktivity výhradně vztahující se k životnímu prostředí. Dalším našim významným cílem bylo připravit metodické listy stručně a přehledně tak, aby jednotlivé aktivity nezabraly učitelům moc času a stačilo si vzít s sebou jen jeden list s pár pomůckami.

Soubor metodických listů je určen pro učitele a vychovatele na základních školách, pro práci v družinách, ale mohou ho využít i rodiče jako inspiraci pro hry a aktivity s dětmi doma na vlastní zahradě. Metodické listy jsou určeny primárně pro první stupeň základní školy, ale některé aktivity lze dělat i s dětmi v mateřských školách.

Metodické listy obsahují aktivity zejména pro realizaci ve školní zahradě nebo někde v lese, mohou být používány jak vybrané listy a aktivity, tak můžeme postupovat od začátku až do konce v rámci nějakého kroužku. Řazení jednotlivých témat a podtémat má svoji logiku a pro dosažení hlubšího efektu je samozřejmě dlouhodobější a systematická práce s dětmi na daných tématech.

Každé téma obsahuje několik metodických listů, děti se v průběhu nich nejen seznamují s přírodou a jednotlivými složkami životního prostředí, v rámci různých poznávacích her a aktivit, ale každé téma se snaží poukázat i na nejvýraznější problémy životního prostředí. Metodické listy určitě nejsou vyčerpávajícím zdrojem, nesnaží se obsáhnout všechny aspekty ekologické výchovy, neboť k daným tématům existuje spousta dalších materiálů a zdrojů.

Jednotlivá témata životního prostředí jsou vždy rozpracována v rámci série metodických listů.

Uvedenými **tématy** jsou:

- příroda,
- stromy,
- půda,
- ovzduší a klima,
- voda,
- odpady.

Každá tematická série má svoji barvu, aby se v tématech lépe hledalo, a svá **podtémata**.

Příroda:

- Poznáváme přírodu, rostliny na talíři
- Hrajeme ptačí divadlo
- Hrajeme si s kameny

Stromy:

- Stromy a jejich význam
- Části stromů a vlastnosti dřeva
- Poznáváme stromy
- Poznáváme stromy podle listů a plodů
- Poznáváme plody stromů, keřů a bylin

Půda:

- Jak půda žije, její význam a co ji ovlivňuje?
- Zakládáme kompost
- Sázíme semínka a výhody domácího pěstování

Ovzduší a klima:

- Hrajeme si se vzduchem, znečištění ovzduší
- Podnebí a vegetační pásy, vegetační stupně
- Co je skleníkový efekt
- Projevy změn klimatu – hrajeme pexeso

Voda

- Kolik podob má voda?
- Vodní ekosystémy a jejich znečištění
- Odpovědná spotřeba vody

Odpady

- Odpady – definice, druhy, jak jim předcházet a nakládat s nimi
- Učíme se poznávat působení odpadů v přírodě, předcházet jejich vzniku a správně je třídit
- Třídění a využívání odpadů – hra „Království odpadů“

Samotný metodický list má svoji **základní strukturu**:

Po **názvu a tématu** jsou uvedeny:

- **Cíl:** Základní vzdělávací cíl metodického listu
- **Určeno pro:** Pro jak velkou skupinu dětí je cca určeno
- **Stáří žáků:** Pro jak staré děti je metodický list určen
- **Náročnost:** Jak náročné jsou dané aktivity
- **Délka:** Jaká je přibližná délka uvedených základních aktivit
- **Místo:** Vhodné místo pro realizaci
- **Pomůcky:** Co je potřeba k provedení všech základních aktivit
- **Postup:** Zde je podrobný popis aktivit vztahujících se k danému podtématu, postup práce, jak s dětmi pracovat, na co si dát pozor apod.
- **Další aktivity:** Obsahuje vždy doporučení pro další rozšíření jednotlivých aktivit nebo další náměty na doplnění apod.
- **Shrnutí:** Obsahuje nejdůležitější poznatky, které je objevují jako stěžejní environmentální téma daného metodického listu.
- **Literatura/odkazy:** Shrnuje nejenom základní literaturu, která byla použita v textu, ale zejména obsahuje další odkazy na knihy, internetové zdroje, kde lze k danému tématu najít další zdroje, teorii, náměty apod.

Pár doporučení pro práci s metodickými listy

Pro děti je důležité, aby získaly k přírodě dobrý vztah, ale také, aby si uvědomovaly základní pozadí a význam ochrany životního prostředí. Proto by praktické aktivity měly být vždy doplněny i o vysvětlení pozadí, významu a širších souvislostí.

Průběžně dbáme na to, aby dětem byl ponechán dostatek prostoru k jejich vlastnímu vyjádření – vždy se děti nejprve ptáme na příklady, které je k dané problematice napadají. Tím zároveň ověřujeme úroveň dosažených znalostí v dané oblasti.

V metodických listech jsou využity hlavně různé hry, pokusy, experimenty a praktické otázky, které přibližují děti přírodě, podněcují jejich empatii vůči přírodě, skupinovou práci, uvažování a přemýšlení o tématech.

Napříč jednotlivými tématy by mělo být u žáků podporováno: vztah k přírodě i k místu, základní ekologické děje a souvislosti - místní i globální, environmentální problémy a konflikty, připravenost jednat ve prospěch životního prostředí, inovativnost a hledání nových řešení.

Doporučujeme spíše **menší skupinky dětí**, dětem se pak lze věnovat individuálně.

Je dobré si v úvodních hodinách vymezit **pravidla**, která budeme dodržovat, dobré je, když se na jejich tvorbě děti podílejí (pokud se nejedná o klasickou třídu).

Snaha **být citlivý, empatický, mít o děti opravdový zájem**, vytvořit jim bezpečný prostor pro rozvoj jejich schopností, ale i prostor pro případná pochybení, která by se měla stát motivací, ne překážkou, z pochybení a chyb se člověk učí.

Plánování hodiny předem – mapování současné situace dětí, vzdělávacích potřeb, obecné stanovení modelu hodiny, dobré je plánovat podle témat, určit si, jaké činnosti budou realizovány, jaké budou cíle, jak budou děti motivovány atd.

Aktivovat děti pro činnosti - připravit jim **nabídku činností**, z které si mohou vybrat, nechat **prostor pro experimentování**, propojení teorie s praxí, praktické ukázky, využití v praxi, k čemu mi to bude užitečné apod.

Nechme dětem **prostor pro diskusi a samostatný výběr** – jaké téma by je zajímalo, co by se chtěly dovědět, jaká hra by se jim líbila, co by se chtěly naučit.

Doplňujte stěžejní aktivity o další povídání o tématech, s kterými se chtějí svěřit, která je zajímají.

Učit prožitkem – až 80 % si pamatujeme z toho, co přímo děláme nebo zažijeme, až 90 % z toho, co učíme druhé (oproti 10 %, co slyšíme, 15 %, co vidíme, 40 %, co diskutujeme). Např. děti hrají divadlo, dělají pokus, soutěží, sami se zapojují a iniciují aktivity apod.

Oceňujte děti za každý pokrok a úspěch - Všimát si, co dětem jde, klást **pozitivní otázky, chválit** a chválit, všimát si **silných stránek jednotlivých dětí**, jít příkladem, „ty to dokážeš“.

Snažit se probouzet v dětech **zájem o učení, motivovat** je, aby měly snahu učit se samy, vysvětlit jim důležitost učení pro život, aktivity připravit s tematikou, která dítě zajímá, probouzet v nich jejich vlastní motivaci.

Mít k dispozici **dostatek materiálu a pomůcek** – děti mají rády v ruce nějaké podklady, materiály, stačí např. použít stírací tabulku pro každého místo klasického papíru a tužky nebo tabule, děti rády pracují s kartičkami, barevnými obrázky, plyšáky, ale baví je i používání tabletů, internetu a dalších pomůcek. Děti se také mohou aktivně podílet na tvorbě pomůcek.

Učení hrou – hra pomáhá dětem porozumět světu, rozvíjet představivost, tvořivost i spolupráci s ostatními.

Ponechat dětem dostatek **prostoru pro komunikaci a spolupráci**. Podporovat **týmovou práci** ve skupinkách. Dávat při tom pozor na vzájemné chování, pracovat s případnými konflikty a emocemi.

Střídat různé druhy činností nebo studijní látky. Nezapomínat na pauzy.

Dlouhodobá spolupráce s dětmi je prospěšná, neboť se obě strany lépe poznají a naváží spolu bližší kontakt – pololetní či roční pravidelná spolupráce. Navíc díky dlouhodobé práci dochází k pěstování nových návyků k učení, k efektivnější komunikaci, spolupráci, atp.

Prvky a možné aktivity do přírodních školních zahrad obecně

- Posezení se stříškou - místo pro venkovní výuku a setkávání
- přirozené porosty, prvky louky, stanoviště - bylinková spirála, suchá zídka nebo mokřad
- živý plot
- jezírko
- listnaté stromy
- ovocné stromy či keře s jedlými bobulemi
- květiny a kvetoucí trvalky, bylinky
- funkční kompost
- úkryty pro živočichy, např. domeček pro čmeláky, hmyz, ještěrkoviště, budka pro ježka apod
- zeleninové záhony
- nádoby s květinami
- informační a vzdělávací tabule o životním prostředí
- herní prvky – např. dřevěné pexeso na poznávání rostlin,
- používání šetrných postupů (při péči o školní zahradu, přírodní učebnu či školní pozemek Vaše škola záměrně využívá šetrné postupy – např. zelené hnojení atd.)
- kontakt se zvířaty, péče o zvířata divoká
- domácí zvířata nebo mazlíčci, péče o zvířata
- rozmanitost v zahradě
- zapojení dětí do péče o pozemek

Další zdroje inspirace:

Mezinárodní projekty, do kterých se lze zapojit a kde najít spoustu dalších materiálů a inspirace

- **Ekoškola – mezinárodní projekt**
Ekoškoly snižují svůj dopad na životní prostředí a také zpříjemňují své prostředí pro žáky i zaměstnance školy. Ekoškola ukazuje, které počínání je zodpovědné a šetrnější k životnímu prostředí. Ekoškola přináší jedinečnou možnost, jak umožnit žákům ve škole řešit skutečné problémy a **prožít radost z výsledků své práce**. Životní prostředí se stává se něčím, co se jich týká a co mohou sami ovlivňovat. "Program výrazně zvyšuje ekologické povědomí žáků, podporuje jejich aktivitu a vzbuzuje zájem o dění na škole. Žáci se naučí jednat s dospělými, obhajovat své názory a přebírat zodpovědnost.
Více viz: <https://ekoskola.cz/cz/7-kroku>
- **Globe – mezinárodní projekt**
Mezinárodní vzdělávací program, ve kterém žáci zkoumají přírodu a aktivně zlepšují životní prostředí v okolí své školy. Své výstupy sdílejí v mezinárodní databázi na www.globe.gov, kde jsou k dispozici všem. Program GLOBE v České republice koordinuje TEREZA, která se věnuje vzdělávání přes 40 let. V našich vzdělávacích programech pracuje přes 800 škol, 100 000 žáků a přes 5 000 učitelek a učitelů.
Více viz: <https://globe-czech.cz/cz/nabizime-skolam>

Centra/střediska environmentální výchovy

- Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina
- Středisko ekologické výchovy SEVER Litoměřice, o. p. s.
- Sdružené Tereza
- Lipka
-

Další zdroje inspirace

- Projektový koordinátor školy
- Učíme se venku
- FB skupina – environmentální vzdělávání
- Hopaho.cz
- <http://www.sever.lt/ucebnice/> Otevřená učebnice

Další literatura:

- Jiří Hruška, Globální a environmentální výchova na pobytových akcích, Ekocentrum Paleta
- Ekocentrum Paleta, Praktická ekologická výchova v mateřských a základních školách
- Jitka Macenauerová, Přírodovědné dny
- Chaloupky, Učíme se v zahradě
- Studánky víly Rozárky, Lipka <https://www.lipka.cz/lipka?idk=zbozi51>

Zdroje budou postupně doplňovány.